

Є. В. Гірник, аспірант Київського національного університету імені Тараса Шевченка

**СУСПІЛЬНИЙ СЕКТОР ЕКОНОМІКИ В ПАРАМЕТРАХ
ІНСТИТУЦІЙ ДЕРЖАВИ: СТРУКТУРНО-ТЕОРЕТИЧНИЙ АНАЛІЗ**

Розглянуто проблему суспільного сектора економіки у взаємозв'язку з державним сектором. Показано їх змістовні відмінності та точки перетину, на яких видно їх смислову тотожність. Проаналізовано характерні риси як суспільного, так і державного секторів економіки, виявлено їх роль у виконанні соціально-економічних завдань і розподілі суспільних благ. Виявлено відмінність суспільного сектора від приватного, специфіку їх взаємодії в умовах глобальної економіки; здійснено пошуки засад ефективності функціонування їх окремих підсистем. Розгляд питань, пов'язаних із суспільним сектором економіки, дозволяє зрозуміти, як держава з належною ефективністю може досягнути цілей соціально-економічної політики, знаходити найбільш раціональне співвідношення між державним і приватним секторами економіки.

Ключові слова: суспільний сектор економіки; державний сектор; приватний сектор; соціальна політика; глобалізація; ринок; суспільне благо.

The article considered the problem of the public sector economics in the relationship with the public sector. The paper shows substantial differences and points of intersection that show their semantic identity. The researchers analyzed the characteristics of both public and government sectors revealed their role in solving social and economic problems and the distribution of public goods. The difference in the public sector from the private, the specificity of interaction in the global economy; the principles searched efficiency of their individual subsystems. Consideration of issues related to the social and economic sector, allows us to understand how the state of the adequate performance can achieve the objectives of social and economic policies, to find the most rational relationship between the public and private sectors.

Key words: public sector of the economy; public sector; private sector; social policy; globalization; market; public good.

Постановка проблеми. Аналіз сучасної економіки і проблем суспільного життя в ситуації глобалізації світу ставить вимогу визначити адекватні його викликам засоби економічної діяльності, за допомогою яких уряди можуть ефективно коригувати господарську діяльність з урахуванням інтересів громадян. Нині економічна діяльність має різноплановий характер, що пов'язується з фактором впливу глобалізації на зміну рівня державної активності; зокрема, це захист національних інтересів, делегування повноважень, ускладнення державного контролю за соціальним захистом тощо. За таких умов актуалізується проблема теоретико-економічного обґрунтування механізму формування й одночасно ефективного функціонування суспільного сектора економіки,

© Є. В. Гірник, 2016

діяльність якого ґрунтується тепер не лише на традиційних взаємозв'язках між політичними інститутами, урядами та його структурами й організаціями, системою місцевого самоврядування, але й на активному використанні методів державного регулювання з метою досягнення економічної рівноваги між попитом і пропозицією соціальних благ та їх розподілом. У зв'язку з цим виникає необхідність з'ясування співвідношення між поняттями “суспільний сектор” та “державний сектор економіки”.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Розв'язанню проблеми суспільного сектора економіки присвячені теоретичні розвідки О. Длугопольського, П. Єщенка, І. Манахової, А. Жуковської, Г. Дорофєєвої, О. Кухар, О. Натарової, Є. Ставровського та ін. У них розглядається суспільний сектор економіки стосовно публічних фінансів, його модернізація в умовах глобалізації, аналізується його роль в управлінні, економічному розвитку, соціальній сфері, визначається його роль як фактора відтворення людського капіталу тощо. Незважаючи на вагомі доробки, досі не до кінця з'ясовано змістовне наповнення суспільного сектора економіки, що приводить до його ототожнення з державним сектором. У результаті залишаються питання, де знаходяться межі одного і другого секторів, що призводить до підміни понять в економічних дослідженнях.

Мета статті полягає в теоретичному визначенні сутності суспільного сектора економіки у його співвідношенні з державним сектором, що ставить завдання показати їх точки перетину та принципові відмінності в розділі суспільних благ.

Вклад основного матеріалу. Під “суспільним сектором економіки” в ряді публікацій, як правило, розуміють державний сектор, який презентує і обслуговує інтереси всього населення. Держава фактично є основним інститутом, що організовує й координує взаємовідносини громадян і соціальних груп у країні, забезпечуючи умови для їх спільної діяльності. Органи державної влади, використовуючи свої організаційні форми (законодавчі, виконавчі, судові), управляють справами суспільства, координуючи одержання соціально-економічних благ. Виникнення державного сектора економіки, зазначає О. Натарова, обумовлено потребою зростання усупільнення виробництва, зміни його структури з метою “коригування розподілу ресурсів держави, фінансування виробництва або безпосереднього виробництва суспільних товарів і послуг, контролю і регулювання рівня зайнятості, цін, темпів економічного зростання, потребою в національній обороні, фінансуванні фундаментальної науки та охорони навколишнього середовища; зростання міст і чисельності населення, проблем навколишнього середовища, егалітаризму (подолання бідності і скорочення нерівності доходів та інші)” [1, 20]. Виходячи з цього, державний сектор покликаний представляти інтереси всіх членів суспільства, тому його прийнято називати суспільним сектором.

Водночас суспільний сектор – це частина економічного простору, в рамках якого ринкові механізми не функціонують або функціонують неефективно, оскільки його цільовим орієнтиром виступає виробництво, розподіл, обмін і споживання суспільних благ. У цьому контексті основними напрямками діяльності суспільного сектора економіки є надання суспільних благ та перерозподіл доходів і багатства, соціальної допомоги населенню, а також виробництво і реалізація товарів та послуг, зокрема на комерційній основі, підприємствами, які належать або контролюються державою. “В силу своєї особливої ролі держава може також здійснювати вплив на економічну поведінку суб'єктів господарювання шляхом прийняття законодавчих та інших нормативних актів, оподаткування, субсидій, а також інших способів регулювання економічної діяльності” [2, 10].

Підкреслимо, що надання населенню соціальної допомоги, послуг колективного та індивідуального користування, які відносяться до суспільного споживання, здійснюється, як правило, на безкоштовній основі. Економічні потоки, пов'язані з наданням суспільним сектором цих послуг, не оформлюються угодами купівлі-продажу, не залежать від попиту і пропозиції та носять, як прийнято говорити, “неринковий характер”. Тим не менше існують фактори, які визначають “загальні можливості держави зі збирання податків і неподаткових коштів у державні фінансові фонди, а також можливості надання суспільних благ, які з цього витікають, пов'язаних із загальним потенціалом і станом економіки країни” [2, 11].

Схожу позицію займає І. В. Манахова, котра вказує на державу як специфічний, але важливий сектор економіки, що характеризується певним ресурсним потенціалом, різноманітними технологіями, взаємозв'язками між населенням і організаціями, механізмами підготовки, прийняття та реалізації рішень тощо. З її погляду, “сукупність соціально-економічних, політичних, культурних ресурсів, які перебувають у безпосередньому розпорядженні держави, утворює суспільний сектор економіки” [3, 6].

Досліджуючи дану проблему, ряд дослідників практично не згадує форми власності у ході розгляду основ державного сектора, характеризуючи його як призначення для відтворення і створення суспільних благ і добробуту. З погляду О. Кухар, державний сектор включає в себе підприємства, установи, організації, діяльність і функціонування яких безпосередньо забезпечують державні органи управління, які перебувають у повній або частковій власності держави і метою яких є отримання прибутку та розв'язання соціально-економічних проблем загальнонаціонального або регіонального масштабу [4, 20].

У рамках такого підходу державний сектор економіки – це комплекс господарських об'єктів, які належать центральним і місцевим органам влади. Н. Абдуллаєв, зокрема, дає таке визначення: “Державний сектор – це системно структурована множина взаємопов'язаних елементів, що виконують певні функції в інтересах досягнення встановлених державою цілей, реалізація яких здійснюється шляхом державного регулювання, що стає складовим елементом системи організації функціонування сучасної ринкової економіки та управління нею” [5, 53]. Включають до складу державного сектора також акціонерні товариства із закріпленням у власності держави контрольного пакета акцій і акціонерні товариства з пакетом державних акцій, що дозволяють здійснювати суттєвий вплив на управління [6, 3–12].

У цьому контексті заслуговує на увагу позиція О. В. Длугопольського, згідно з якою суспільний сектор економіки недоцільно ототожнювати з державним, оскільки муніципальні підприємства та суспільні організації не є державною власністю, а тому можуть бути включені у державний сектор. Проте вони є власністю суспільства, отже, належать до суспільного сектора економіки. З позицій системного підходу суспільний сектор доцільно розглядати як складну систему, яку, по-перше, можна “структурувати на окремі елементи”; а по-друге, яка перебуває під впливом “ендогенних та екзогенних чинників”, котрі є факторами її трансформації; по-третє, вона є “складовою системи вищого рівня” [7, 23].

Зазначимо, що суспільний сектор – це не лише сукупність державних підприємств та організацій, що знаходяться у власності держави, але й грошові кошти. Ключову роль серед компонентів суспільного сектора відіграють державні фінанси: державний бюджет, його прибутки і видатки. З огляду на це, суспільний сектор являє собою таку сферу економіки або частину економічного простору, де “ринок не діє або діє част-

ково, отже, переважає неринковий спосіб координації економічної діяльності, неринковий тип організації обміну діяльністю; виробляються, розподіляються і споживаються не приватні, а суспільні блага; економічна рівновага між попитом і пропозицією суспільного (колективного) блага здійснюється державою, органами місцевого самоврядування та добровільно-суспільними організаціями за допомогою відповідних соціальних інститутів та бюджетно-фінансової політики” [3, 6]. Своєю чергою, створення державного сектора є основною передумовою формування систем управління державними фінансами на національному та регіональному рівнях, за допомогою яких з’являється важливий інструмент оцінки масштабу суспільного сектора економіки та його впливу на найважливіші макро- й мікроекономічні показники.

На відміну від ринкового, суспільний сектор має справу із суспільними благами, які в своїй більшості не є предметом купівлі-продажу. В зв’язку з цим організації суспільного сектора називають некомерційними (неприбутковими). Саме з цих міркувань його часто вважають державним сектором економіки. У даному контексті зазначимо, що до кінця минулого століття суспільний сектор був представлений об’єктами державної та частково кооперативної власності. Згодом, у результаті інституціонально-структурної трансформації в ході соціально-економічних реформ, він сформувався як сукупність об’єктів комунальної власності, частково державної, а також власності громадських організацій та релігійних конфесій. Унаслідок реформування, зумовленого великою суспільною потребою в послугах, відбулися зміни у низці площин: по-перше, децентралізація управління, в основі якої була передача більшості державних закладів у комунальну власність; по-друге, диверсифікація джерел фінансування: поряд із коштами державного й місцевого бюджетів до джерел фінансування залучено кошти від надання платних послуг державою і комунальними закладами; по-третє, активний розвиток комунальних підприємств, приватних медичних і освітніх закладів; по-четверте, формування ринкових засад господарювання; по-п’яте, розширення сфери діяльності благодійних, релігійних організацій (суспільно-добровільного сектора) [8, 12].

Визначення сутності суспільного сектора обумовлено специфікою розвитку органів державної влади та місцевого самоврядування, неурядових організацій (політичних і релігійних організацій та об’єднань, профспілок, спілок боротьби проти дискримінації, захисту довкілля тощо), які змушені об’єднуватися в окремий сектор економічної системи. В західній економічній літературі цей сектор визначається поняттям “публічний сектор” (public sector) [9], на протипагу приватному, оскільки визначальною рисою більшості представництв цього сектора економіки є їхня спрямованість на досягнення соціальних, культурних, політичних, правових, екологічних цілей розвитку суспільства, коли економічні та фінансові цілі ставляться на друге місце [7, 21].

На наш погляд, категорію “публічний сектор” не потрібно підміняти поняттями “державний сектор” або “суспільний сектор”, що, безумовно, вносить певну неузгодженість у розуміння сутності окремих його складових і недостатньо повно розкриває зміст цього елемента економічної системи. В силу цих та інших причин навколо поняття “суспільний сектор” відбуваються численні дискусії, висловлюються досить часто протилежні погляди стосовно результативності та ефективності його розвитку, адже саме в ньому поєднуються головні засади державного регулювання з ринковими механізмами саморегуляції. Отже, не доцільно ототожнювати поняття “суспільний сектор економіки” з “державним сектором”. І хоча в певному сенсі такий підхід виправданий, проте у строго науковому плані йдеться про різні поняття. “Суспільний сектор” –

більш широке поняття, в якому відображена економічна діяльність держави, а також діяльність недержавних некомерційних (суспільних) організацій. До останніх відносяться “організації, які не фінансуються і не контролюються державними органами, прибутки яких, головним чином, складаються за рахунок добровільних внесків, приватних пожертвувань, доходів від власності” [10, 11], – зазначає Л. І. Якобсон.

В економічній літературі “суспільний сектор” трактується також як “неринковий сектор” в економіці. Проте широке розповсюдження неринкових форм господарювання не применшує важливої ролі держави. У світлі нових тенденцій і форм економічної діяльності держави в наукових розвідках склалось широке трактування суспільного сектора, зокрема як “сукупності ресурсів економіки, що перебувають у розпорядженні держави” [10, 12]. При цьому зазначається, що економіка держави пов’язана з формуванням доходів державного бюджету, видатками коштів з нього, а не тільки з безпосереднім підприємництвом держави в економіці, з державною власністю.

Необхідно враховувати, що в деяких економіко-теоретичних публікаціях в центрі аналізу економіки суспільного сектора ставляться державні фінанси, а державний сектор трактується як сукупність форм безпосередньої участі держави у виробництві, розподілі і споживанні благ. У зв’язку з цим ряд авторів зазначає, що більш доцільним є використання поняття “суспільний сектор”, а не “державний”, оскільки в нього включаються не лише державні органи, підприємства і заклади, але й усі види суспільних підприємств та закладів, у тому числі суспільні корпорації. Останні відрізняються від звичайних приватних компаній тим, що вони значною мірою виведені з-під дії механізмів конкуренції, а їх головна мета не прибуток, а виконання заданої державою програми діяльності. Питання взагалі ставиться так, що виокремлення державного сектора з чітко окресленими межами на противагу приватному досить умовне, адже більшість корпорацій є змішаними, державно-приватними за капіталом і управлінням, тобто межі “між державною власністю і недержавною не завжди прослідковуються, оскільки сучасне розуміння власності досить ускладнилося” [11, 38], – зазначає Є. Пономаренко.

Також в економічній науці поширені заперечення щодо розширеного трактування суспільного сектора, тобто розмежовуються поняття “державний сектор”, “державна власність” і “державні фінанси”. Державний сектор визначається як сукупність державних підприємств, організацій та закладів. Під останніми вважаються “підприємства (організації, заклади), структура і функціонування яких повністю контролюються державою” [12, 24].

Для повноти розуміння сутності суспільного сектора зазначимо, що науковий аналіз економіки державного сектора проводиться в трьох напрямках. По-перше, досліджуються види державної діяльності в економіці, їх організації; по-друге, здійснюється прогнозування всіх наслідків цієї діяльності для розвитку економічних процесів; розробляються критерії оцінки “альтернативних державних програм економічних рішень” [13, 21]. Навколо цих кардинальних питань державного сектора в економічній теорії ведуться дискусії. Зокрема, про співвідношення державного і приватних секторів, “нижні” і “верхні” межі втручання держави в економіку, форми державного контролю. При цьому означилося декілька концепцій у характеристиці суспільного сектора. Так, економісти неоліберального напрямку виступають за обмеження економічної активності держави, пропонують відмовитися або різко знизити навіть її соціальні функції [14]. Економісти американської школи вважають, що шляхом обмеження державного втручання можна було б “пом’якшити” або взагалі розв’язати гострі проблеми, вони визна-

ють необхідність активної ролі держави лише в підтримці повної зайнятості для усунення крайніх форм бідності [15].

На противагу цій концепції економісти радикального спрямування стверджують, що державний сектор має бути провідним в економіці та використовувати переважно прямі методи контролю за економічною діяльністю, спираючись на державну власність. Досить також учених-економістів, котрі, визнаючи важливість ролі держави в економіці, одночасно піднімають питання про оптимізацію втручання держави в ринкові процеси, її відмову від намагань обмежити або замінити в деяких сферах ринковий механізм, а також про створення державою нормальних умов для розвитку ринкової економіки [16].

Економічна природа, межі та цілі діяльності держави у сфері суспільного сектора переосмислюються з урахуванням сучасних реалій, змін у взаємовідносинах держави з бізнесом. Безумовно, діяльність держави не зводиться лише до її ролі як “компенсатора” недосконалості ринку. В економічній науці поставлено питання про більш глибоке розуміння завдань функціонування держави в різних сферах соціально-економічного життя. Її завдання – не тільки створити умови для розвитку “ринкової економіки, але й забезпечити соціальну стабільність у суспільстві, баланс суспільних інтересів, захист національних інтересів у внутрішній і зовнішній економічній політиці” [17, 8]. Одним із пріоритетних напрямів державної діяльності має стати забезпечення соціальних основ розвитку суспільства, постійний контроль за справедливим розподілом результатів ринкового розвитку, без чого неможливе нормальне, стабільне функціонування економіки. Державний сектор має можливість залучати значні фінансові і матеріальні ресурси, застосовувати силу примусу в господарюванні, але це не скасовує завдання “ефективного використання наявного економічного потенціалу, ретельного аналізу під час вибору можливих способів використання ресурсів” [17, 9], – вважає Л. Абалкін.

У виявленні змісту суспільного сектора економіки потрібно виходити з того, що в усіх формах його діяльності проявляє себе суперечливість економічних і соціальних цілей, необхідність підтримки оптимального співвідношення між економічною ефективністю і соціальною справедливістю. Ситуація полягає в тому, що мотиви перерозподілу суспільних благ між індивідами, надання обов’язкових, соціально значущих товарів є такими ж важливими аргументами для розвитку державного сектора, як і мотиви неспроможності ринку. Специфіка суспільного сектора економіки, порівняно з приватним, полягає в тому, що більшість державних програм виконується і оцінюється з урахуванням їх впливу як на економічну ефективність, так і на розподіл доходів у суспільстві. Вивчаючи дану проблему, один із найвідоміших західних дослідників суспільного сектора економіки Дж. Стігліц спеціально підкреслює, що державні програми потрібно “оцінювати з урахуванням значного спектра соціальних цілей” [13, 97]. Через це суспільний сектор, на відміну від приватного, часто стоїть перед вибором між проблемами ефективності і справедливості на користь останньої.

Необхідно враховувати, що державна економічна діяльність формувалася і розширювалася відповідно до зростання вимог щодо підвищення ефективності економіки, створення сприятливих умов для приватного підприємництва, забезпечення пріоритету соціальних цілей. Важливим є те, що масштаби суспільного сектора багато в чому залежать не тільки від об’єктивних економічних можливостей країни, але й від традицій і особливостей політики, що проводиться. У XX ст. питома вага суспільного сектора економіки зростала у зв’язку з тим, що цей сектор почав обслуговувати широкі верстви населення. Значно більше засобів почало витрачатися на “виробництво суспільних благ

і особливо перерозподільчі (соціальні) програми” [3, 7]. Однак у цілому для розвинених країн в останні десятиліття характерна тенденція стабілізації частки суспільного сектора в національній економіці.

З іншого боку потрібно зазначити, що зростає роль держави в перерозподілі доходів через механізми центральних і місцевих бюджетів, виникла й існує “автоматична” тенденція до зростання держсектора, обумовлена специфічними економічними механізмами господарювання в самому суспільному секторі. Однак у широкій масовій свідомості не завжди сприймається те, що зворотною стороною збільшення державних витрат є зростання податків. Оскільки ж вигоди і витрати від державних асигнувань розподіляються нерівномірно (індивід може отримати вигоду, хоча сам не несе відповідних витрат), то з позицій індивіда доцільно добиватися збільшення державних видатків, а не зниження податків. Тим самим частка суспільного сектора економіки зростає з ускладненням структури господарства й швидким зростанням витрат на освіту, охорону здоров’я, науку, соціальне забезпечення, оборону. Питома вага суспільного сектора в країнах, що розвиваються, нижча, ніж в економічно розвинених країнах Західної Європи, США, Канади, Японії. Суспільний сектор у високорозвиненій ринковій економіці цілком співмірний за своїми масштабами з приватним, а інколи співмірний із державним.

Слід урахувати процес ускладнення діяльності суспільного сектора через постійне зміцнення державного і приватного секторів. Зокрема, заслуговує на увагу думка про недоцільність трактувати тенденцію приватизації державної власності як розширення приватного сектора за рахунок “згортання” державного сектора. Ця тенденція “не скасовує загальної спрямованості державної економічної активності, не відбиває глибинних процесів, які відбуваються в суспільному секторі економіки, не означає відмову від практики господарювання” [18, 4]. Скоріше не масштабами втручання держави в економіку, а ефективністю функціонування державного сектора визначається зростання його ролі в ринковій економічній системі. У зв’язку з цим державний сектор сприяє усталеному економічному й соціальному прогресу, але не як безпосереднє джерело розвитку, а як каталізатор економічного поступу, як стимулятор приватного бізнесу, його “діловий партнер” і “регулятор”. Нині багато дослідників погоджується з тим, що для забезпечення ефективності ринкового розвитку і соціальної стабільності в суспільстві “найважливішу роль стала відігравати держава” [18, 5]. З одного боку, саме вона стала гарантом ринкових засад суспільства, а з іншого – вона перетворилася у невід’ємний від ринкової системи суб’єкт господарювання.

Висновки з даного дослідження і перспективи подальших розвідок у даному напрямку. Суспільний сектор займає ту нішу в економіці, де ринкові механізми проявляють свою недостатню соціально-економічну ефективність. Суспільний сектор економіки пов’язаний із забезпеченням державою суспільних і колективних благ, економічними механізмами досягнення соціальних цілей, неринковим способом координації економічної діяльності. Виробництво, розподіл, споживання суспільних благ визначає перевагу в суспільному секторі економічних зв’язків неринкового типу, широке використання бюджетно-фінансових ресурсів, застосування прямого контролю і примусу до господарських ланок. Для розуміння змісту суспільного сектора економіки важливо уявити, що хоча цілі та методи його господарювання відрізняються від приватного сектора, проте він є одним із секторів ринкової економіки. Державні підприємства та інститути функціонують у ринковому середовищі, взаємодіють з комерційними фірмами, недержавними некомерційними організаціями. Участь держави в економічному

житті проявляється не тільки на мікрорівні у виявленні пріоритетів в розвитку економіки, що регулює вплив на хід суспільного відтворення, але й на макрорівні в активізації підприємницької активності самої держави, в налагодженні рівноправних відносин з іншими суб'єктами ринкової економіки.

Список використаних джерел:

1. Натарова О. В. Визначення державного сектору економіки: національний та міжнародний підходи / О. В. Натарова // Економіка: теорія та практика. – 2014. – № 1. – С. 20–22.
2. Экономика общественного сектора : учебник / под ред. П. В. Савченко, И. А. Погосова, Е. Н. Жильцова. – М. : ИНФРА-М, 2010. – 643 с.
3. Манахова И. В. Экономика общественного сектора / Манахова И. В. – Саратов : Лотос, 2003. – 106 с.
4. Кухар О. В. Державний сектор в умовах ринкової трансформації економіки України : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. економ. наук : 08.02.01 / О. В. Кухар. – Львів : Львів. нац. ун-т ім. І. Я. Франка, 2004. – 20 с.
5. Абдуллаев Н. А. Формирование государственного сектора экономики / Н. А. Абдуллаев // Проблемы теории и практики управления. – 2003. – № 5. – С. 52–56.
6. Виссарионов А. Государственный сектор: границы, контроль, управление / А. Виссарионов, И. Федорова // Экономист. – 2003. – № 6. – С. 3–12.
7. Длугопольський О. В. Суспільний сектор економіки і публічні фінанси в епоху глобальних трансформацій : монографія / О. В. Длугопольський. – Тернопіль : Екон. думка ТНЕУ, 2011. – 632 с.
8. Модернізація суспільного сектору економіки в умовах глобальних змін : монографія / за ред. д-ра екон. наук, проф. А. Ф. Мельник. – Тернопіль : Екон. думка ТНЕУ, 2009. – 528 с.
9. Віскозі В. К. Економічна теорія регулювання та антимонопольна політика / Віскозі В. К., Верна Дж. М., Гарингтон Дж. Е. – К. : Основи, 2004. – 1047 с.
10. Якобсон Л. И. Государственный сектор экономики: экономическая теория и политика / Якобсон Л. И. – М. : ГУВШЭ, 2000. – 118 с.
11. Пономаренко Е. В. Экономика и финансы общественного сектора / Е. В. Пономаренко, В. А. Исаев. – М. : ИНФРА-М, 2010. – 425 с.
12. Балацкий Е. В. Проблемы оценки масштабов и эффективности государственного участия в экономике / Е. В. Балацкий // Вестник МГУ. Серия 6: Экономика. – 1997. – № 6. – С. 22–44.
13. Стиглиц Дж. Ю. Экономика государственного сектора / Стиглиц Дж. Ю. – М., 1997. – 854 с.
14. Ахитов Г. А. Экономика общественного сектора / Г. А. Ахитов, Е. Н. Жильцова. – М. : ИНФРА-М, 2009. – 343 с.
15. Кузнецов О. В. Англосакська модель глобального капіталізму / Кузнецов О. В. – К. : Освіта України, 2010. – 494 с.
16. Савин М. В. Государственно-частное партнерство в Великобритании: достижения и перспективы / М. В. Савин // Современная Европа. – 2010. – № 2. – С. 102–110.
17. Абалкин Л. Роль государства в становлении и регулировании рыночной экономики / Л. Абалкин // Вопросы экономики. – 1997. – № 6. – С. 3–12.
18. Пороховский А. А. Рыночное развитие и государство / А. А. Пороховский / США. Экономика, политика, идеология. – 1997. – № 7. – С. 3–11.